



JEUGD
EDUCATIE
FONDS

ontwikkeling voor alle kinderen

VERSTEVIGEN AANPAK KINDERARMOEDE

Stichting Jeugdeducatiefonds

INHOUD

Samenvatting	3
Voorwoord	4
1. Inleiding	5
1.1 Het project 'Verstevigen aanpak Kinderarmoede'	5
1.2 Het Jeugdeducatiefonds	5
2. Doelstelling en deelnemende scholen, gemeenten en fondsen	6
2.1 Doelstelling	6
2.2 Beoogd resultaat en actielijnen	7
2.3 Deelnemende scholen, gemeenten en fondsen	7
3. Planning en werkwijze van het project	9
3.1 Planning en werkwijze	9
3.2 COVID-19	10
Deel 1: Implementatie handreiking	
4. Implementatie handreiking	12
4.1 Fase 0: Taakverdeling en bewustwording	12
4.2 Fase 1: Signaleren	14
4.3 Fase 2: Ondersteunen	17
4.4 Fase 3: Stimuleren	20
5. Conclusies implementatie handreiking	22
Deel 2: Versteviging samenwerking scholen, gemeenten en fondsen	
6. Samenwerking tussen scholen en gemeenten	26
7. Samenwerking tussen scholen en fondsen	28
8. Landelijke aanbevelingen	31
Bronnen	35

SAMENVATTING

Het Jeugdeducatiefonds heeft in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid gewerkt aan het project 'Verstevigen aanpak Kinderarmoede'. Dit project is uitgevoerd in de gemeenten Amsterdam, Enschede, Groningen, Heerlen en Rotterdam. In elke gemeente heeft het Jeugdeducatiefonds samengewerkt met drie scholen, vertegenwoordigers van de gemeente en (lokale) fondsen, die zich richten op de bestrijding van kinderarmoede. De doelstellingen van het project zijn:

- 1) de handreiking 'Omgaan met armoede op scholen (handreiking voor po en vo)' implementeren op vijftien basisscholen, ter bevordering van de kennis over het signaleren van armoede en het doorverwijzen van ouders bij hun vraag om financiële en maatschappelijke ondersteuning;
- 2) het versterken van een integrale aanpak van armoede binnen de driehoek gemeenten, scholen en fondsen, door het stroomlijnen van de aanpak tussen deze organisaties;
- 3) het leveren van aanbevelingen voor scholen, gemeenten en fondsen om de hulp en ondersteuning bij (kinder)armoede zo goed mogelijk terecht te laten komen bij de gezinnen voor wie ze bestemd zijn en bij te dragen aan de kansengelijkheid van leerlingen die in armoede opgroeien;
- 4) de aanbevelingen op de agenda krijgen bij scholen, fondsen en gemeenten.

Hiermee beoogt het Jeugdeducatiefonds om de aanpak van scholen tegen de gevolgen van kinderarmoede te versterken, méér kinderen in armoede beter te bereiken en te komen tot integrale oplossingen die bijdragen aan het voorkomen van intergenerationele armoede.

In gesprekken met de scholen is de huidige werkwijze rond de aanpak van kinderarmoede in kaart gebracht en zijn successen, knelpunten en hiaten boven tafel gekomen. Deze zijn teruggekoppeld aan de gemeente en fondsen. Daarnaast hebben de scholen aanbevelingen geformuleerd om de aanpak te versterken. Uit de bevindingen van dit traject heeft het Jeugdeducatiefonds de volgende conclusies kunnen trekken:

- A. Covid-19 heeft veel ogen geopend; de urgentie is versterkt
- B. De handreiking biedt een goede start; daarna is borgen op schoolniveau cruciaal.
- C. Deze kinderen vragen om optimaal onderwijs
- D. Schoolvisie en schoolaanpak zijn leidend, gemeentelijke beleidsterreinen verbinden is nodig
- E. Samenwerking rondom het gezin als gelijkwaardige partners is geen vanzelfsprekendheid
- F. Scholen kunnen het niet alleen

De conclusies uit het implementatietraject vormen de basis voor onderstaande landelijke aanbevelingen:

- I. *Faciliteer de school met een functie binnen het schoolteam om kinderarmoede aan te kunnen pakken.*
- II. *Verbind de beleidsterreinen onderwijs, (preventieve) jeugdzorg en armoede. In kwetsbare gezinnen komen deze vraagstukken samen.*
- III. *Maak helder wat wél kan en mag in de AVG-wetgeving en pas de AVG-wetgeving aan waar dit tot belemmeringen leidt.*
- IV. *Gelijke kansen bereik je door ongelijk te behandelen. Durf langdurig ongelijk te faciliteren om daadwerkelijk het verschil te maken.*

VOORWOORD

Nu ik dit schrijf is gisteren het besluit gekomen om de scholen een week eerder kerstvakantie te geven. Maar voor veel kinderen is extra vakantie geen vakantie, maar een straf. Als je woont met drie gezinnen in een eensgezinwoning, is het geen wonder dat je liever op school bent dan thuis.

Gemiddeld groeit een op de dertien kinderen in Nederland op in armoede. Dit is een gemiddeld percentage. In sommige wijken groeit 95% van de kinderen op in armoede. Armoede komt in alle lagen van de samenleving voor, het is niet gekoppeld aan rangen, standen, cultuur, taal of achtergrond. Armoede is een veelkoppig probleem en uit zich op verschillende wijzen. Denk aan het ontbreken van een eigen bed voor elk gezinslid, geen lid kunnen zijn van een sportvereniging, buikpijn hebben op je verjaardag omdat er geen geld is voor een traktatie, geen geld hebben voor een uitstapje naar een museum of geen mogelijkheden te hebben om een dyslexietest voor je kind te betalen.

De agendering op de scholen en de implementatie in de praktijk vond plaats in 2020. Het jaar waarin ook Nederland geconfronteerd werd met de Covid-19 pandemie. Dit betekent dat de uitvoering van de geplande activiteiten gewijzigd werd naar online ondersteuning. We spreken onze waardering uit voor de betrokken vertegenwoordigers op de scholen, die ondanks de coronacrisis alles op alles hebben gezet om dit project toch tot uitvoering te brengen.

Naast alle betrokken organisaties en personen in dit project willen we in het bijzonder dank uitdragen aan Anna de Koning, voor haar ondersteuning bij de uitvoering van het implementatietraject en de gesprekken met scholen, en aan Jeanne van Berkel voor haar scherpe, inhoudelijke bijdrage aan dit verslag.

Onze inzet is gericht op méér kinderen in armoede beter te bereiken en intergenerationele armoede in Nederland te doorbreken. Al jaren doen we dat in ons land niet goed genoeg en dat is een verantwoordelijkheid van ons allemaal.

Hans Spekman
December, 2021

1. INLEIDING

1.1 Het project 'Verstevigen aanpak Kinderarmoede'

In februari 2020 is de handreiking *Omgaan met armoede op scholen (handreiking voor po en vo)* gelanceerd. Deze handreiking werd in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid geschreven door Mariëtte Lusse (Hogeschool Rotterdam) en Annelies Kassenberg (Hanzehogeschool). De handreiking is bedoeld voor scholen binnen het primair- en voorgezet onderwijs en bevat praktische handvatten om de gevolgen van armoede aan te pakken en de ontwikkeling van kinderen te bevorderen.

De ministeries van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap hebben het Jeugdeducatiefonds gevraagd om deze handreiking op vijftien scholen in vijf gemeenten te implementeren. Het implementeren hield in dat het Jeugdeducatiefonds begeleiding gaf aan de scholen om de inhoud van de handreiking structureel te verankeren in de onderwijspraktijk van de school. Bij dit traject is uitgegaan van een invoering vanuit persoonlijk contact met de scholen. Er is daarom gekozen voor een implementatietraject op scholen die al aangesloten zijn bij het Jeugdeducatiefonds en waarmee al langere tijd samengewerkt wordt. =

Naast de implementatie van de handreiking is als doelstelling geformuleerd om de integrale aanpak rond de bestrijding van kinderarmoede te stroomlijnen door de samenwerking van de verschillende partners beter op elkaar af te stemmen. Hierbij zijn knelpunten in de huidige samenwerking tussen scholen, gemeenten en (landelijke) armoedefondsen blootgelegd. Daarnaast zijn er uit de bevindingen van de scholen aanbevelingen geformuleerd, waardoor de samenwerking tussen betrokkenen op gebied van kinderarmoede kan worden verbeterd. Deze zijn lokaal en landelijk geagendeerd. De implementatie van de handreiking op vijftien scholen, de verbetering van de samenwerking tussen scholen, fondsen en gemeenten in vijf gemeenten en het formuleren en agenderen van lokale en landelijke aanbevelingen, vormen gezamenlijk het project: 'Verstevigen aanpak kinderarmoede'.

Dit rapport bevat de ervaringen van het implementatietraject en geeft aanbevelingen om de aanpak tegen kinderarmoede te versterken. Hiermee beoogt het Jeugdeducatiefonds méér en beter kinderen te bereiken en te komen tot structurele oplossingen om de intergenerationele overdracht van armoede te verminderen en voorkomen.

1.2 Het Jeugdeducatiefonds

Het Jeugdeducatiefonds heeft als doel de ontwikkelingskansen van kinderen die opgroeien in armoede te vergroten. Hierbij richt het zich expliciet op scholen met een leerlingenpopulatie dat voor tenminste 50% bestaat uit leerlingen uit gezinnen met een inkomen tot 150% van het sociaal minimum. Aanvragen voor het fonds lopen via de basisschool, omdat daar bekend is wat de talenten en intellectuele mogelijkheden van de kinderen zijn. Het Jeugdeducatiefonds ontzorgt scholen door een uitgebreid producten- en dienstenaanbod aan te bieden voor zowel individuele aanvragen als groepsaanvragen, gericht op het vergroten van de ontwikkeling en kanselijkheid van de leerlingen.

Aan het Jeugdeducatiefonds is gevraagd een rol te spelen in het versterken van de kinderarmoede aanpak, vanwege de ervaring en nauwe samenwerking met scholen in het PO.

2. DOELSTELLINGEN EN PARTICIPANTEN

De doelen en aanpak van het project 'Verstevigen aanpak Kinderarmoede' vallen uiteen in twee delen: het implementeren van de handreiking (hoofdstuk 4 t/m 5) en het versterken van de samenwerking tussen scholen, gemeenten en fondsen (hoofdstuk 6 t/m 8).

2.1 Doelstellingen

De doelstellingen van het project zijn:

- 1) de handreiking 'Omgaan met armoede op scholen (handreiking voor po en vo)' te implementeren op basisscholen, zodat zij uitgerust zijn met de kennis over het leren signaleren van armoede en het doorverwijzen van ouders bij hun vraag om financiële en maatschappelijke ondersteuning.
- 2) het versterken van een integrale aanpak van armoede binnen de driehoek: gemeenten, scholen en fondsen door een gestroomlijnde aanpak tussen deze organisaties;
- 3) het leveren van aanbevelingen voor scholen, gemeenten en fondsen om de hulp en ondersteuning bij (kinder)armoede zo goed mogelijk terecht te laten komen bij de gezinnen voor wie ze bestemd zijn en bij te dragen aan de kansengelijkheid van leerlingen die in armoede opgroeien;
- 4) de aanbevelingen op de agenda krijgen bij scholen, fondsen en gemeenten.

Om tot deze doelstellingen te komen, wordt binnen het project gewerkt aan vier verschillende actielijnen. Samen leiden deze actielijnen tot een versteviging van de aanpak van kinderarmoede:

1. Implementatie handreiking op basisscholen
 - Het verspreiden en toelichten van de handreiking aan scholen
 - Het begeleiden van scholen bij de implementatie van de inhoud van de handreiking in de onderwijspraktijk
2. Versterken integrale aanpak van armoede binnen scholen, fondsen en gemeenten
 - Het opzetten van diverse overlegmomenten per gemeente
 - Uitvoeren lokaal overleg met fondsen en gemeenten
 - Overleg met scholen over knelpunten en successen in de aanpak tegen kinderarmoede
3. Formuleren van aanbevelingen voor scholen, fondsen en gemeenten
 - Formuleren van landelijke en lokale aanbevelingen op basis van bevindingen onderzoek
4. Aanbevelingen agenderen bij scholen, fondsen en gemeenten
 - Opzetten en uitvoeren van brede intervisie met scholen, fondsen en gemeenten
 - Uitkomsten intervisie bespreken met wetenschappers
 - Eindgesprekken met wethouders

2.2 Beoogde resultaat

Het beoogde resultaat van dit traject is drieledig.

- De aanpak van scholen tegen de gevolgen van kinderarmoede versterkt door implementatie van de handleiding;
- Meer kwetsbare kinderen worden op effectievere wijze bereikt door het stroomlijnen en verbeteren van de samenwerking tussen scholen, gemeenten en fondsen;
- Komen tot integrale oplossingen die bijdragen aan het verminderen en voorkomen van intergenerationele armoede, door het lokaal en landelijk agenderen van aanbevelingen in de aanpak tegen kinderarmoede.

2.3 Participanten

Deelnemende scholen

Het project is uitgevoerd op vijftien scholen in vijf verschillende gemeenten.

Amsterdam: Basisschool Achtsprong, IKC Het Talent, Basisschool De Vijf Sterren

Enschede: ODBS Europa, OBS Het Pathmos, OBS Het Stadsveld,

Groningen: RKDBS Bisschop Bekkersschool, OBS De Pendinghe, CBS De Tamarisk

Heerlen: SBO De Griffel, Basisschool Mijn Spoor, Basisschool Broederschool

Rotterdam: CSBO Bergkristal, Sterrenschool De Globetrotter, De Waalse School

Het betreft scholen in het primair onderwijs met een spreiding door het hele land en met een verschillende beginsituatie als het gaat om de aanpak van armoedeproblematiek op school. Alle deelnemende scholen werken al samen met het Jeugdeducatiefonds en kennen een grote populatie leerlingen die opgroeit in armoede. Bij de meeste scholen was de vertegenwoordiger voor dit traject de directeur van de school, de intern begeleider of de brugfunctionaris.

Gemeenten

Het Jeugdeducatiefonds heeft dit project uitgevoerd in de gemeenten Amsterdam, Enschede, Groningen, Heerlen en Rotterdam. In elke gemeente zijn één of meerdere (senior) beleidsadviseurs gesproken binnen de domeinen: Armoede, Onderwijs en/of het Sociaal Domein.

Fondsen

In elke gemeente werkt het Jeugdeducatiefonds voor dit project samen verschillende fondsen die zich richten op de bestrijding van kinderarmoede, waaronder de landelijke fondsen die verenigd zijn binnen Samen voor alle kinderen (Sam&): Leergeld Nederland, Jeugdfonds Sport en Cultuur, Nationaal Fonds Kinderhulp en Stichting Jarige Job.

Daarnaast zijn ook lokale armoedefondsen gesproken, te weten:

- Amsterdam: Leergeld Amsterdam, Jeugdfonds Sport Amsterdam, Jongerencultuurfonds Amsterdam en Stichting Samen is niet alleen (SINA).
- Enschede: Leergeld Enschede, Jeugdfonds Sport & Cultuur Enschede en Fonds Bijzondere Noden Enschede
- Groningen: Leergeld Groningen en Jeugdfonds Sport & Cultuur Groningen

- Heerlen: Leergeld Parkstad en Jeugdfonds Sport Limburg
- Rotterdam: Stichting Meedoen, Jeugdfonds Sport en Cultuur Rotterdam en Fonds Bijzondere Noden Rotterdam

Advies van wetenschappers

In samenwerking met Prof. Dr. Inge de Wolf en Dr. Sanne van Wetten (Education LAB NL), Machteld Wiersman (Kinderombudsvrouw) en Gabriëlle Taus (directeur Stichting NIVOZ) zijn drie verschillende online vragenlijsten ontwikkeld, welke gebruikt zijn als leidraad voor de verdiepende gesprekken met de deelnemende scholen. Daarnaast is er bilateraal contact geweest met deze wetenschappers over het verloop en de bevindingen van het implementatietraject.

3. PLANNING VAN HET PROJECT

3.1 Planning en werkwijze

Voor de opzet van dit project is gekozen om de implementatie van de handreiking op scholen op te delen in een aantal fasen. De werkwijze vanuit de SOS-aanpak (signaleren, ondersteunen en stimuleren), die centraal staat in de handreiking van Lusse en Kassenberg, is gebruikt als onderlegger voor de implementatiefasen op de scholen. Na de implementatiefasen met de scholen, volgt een aantal uitvoeringsfasen die zich richten op het verbeteren van de samenwerking tussen scholen, gemeenten en fondsen. Een schematische weergave van deze planning is als volgt:

Wat	Wanneer	Hoe	Vervolgstep
Fase 0 Organisatie en taakverdeling	Maart 2020	<p>Introductie handreiking 'Omgaan met armoede op scholen'</p> <p>Toelichten verloop traject, rol van het Jeugdeducatiefonds en rol van de school</p> <p>Bespreken taakverdeling: waar is armoede belegd op school?</p>	Scholen vullen de eerste vragenlijst in
Fase 1 Signaleren	Juni 2020	<p>Bespreken signaleren: op welke ontwikkelingsgebieden heeft armoede het sterkst invloed?</p> <p>In kaart brengen hoe armoede binnen het team en met ouders bespreekbaar wordt gemaakt</p> <p>Bespreken van de antwoorden van de eerste vragenlijst</p>	Scholen vullen de tweede vragenlijst in
Fase 2 Ondersteunen	Oktober 2020	<p>In kaart brengen van successen, knelpunten en hiaten op het gebied van de leerlingenzorg en de samenwerking met de gemeente en betrokken fondsen.</p> <p>Bespreken van de antwoorden van de tweede vragenlijst</p>	Scholen vullen de derde vragenlijst in
Fase 3 Stimuleren	November 2020	<p>Scholen uit dezelfde gemeente komen samen in een intervisiegesprek en delen ervaringen en bevindingen</p> <p>Bespreken van de antwoorden van de derde vragenlijst</p> <p>Formuleren van lokale en landelijke aanbevelingen op gebied van samenwerking, zorg en aanpak kinderarmoede</p>	<p>Jeugdeducatiefonds bundelt de aanbevelingen tot lokale verslagen</p> <p>Voorlopig eindverslag wordt geschreven door het Jeugdeducatiefonds</p>

Gesprekken gemeenten en fondsen	Februari – Mei 2021	Het delen van de bevindingen en aanbevelingen van de scholen in individuele gesprekken met gemeenten en fondsen Bespreken van de wijze waarop de ondersteuning aan kinderen in armoede efficiënter en effectiever kan worden ingezet	Jeugdeducatiefonds organiseert een intervisiebijeenkomst in de deelnemende gemeenten tussen gemeente, scholen en fondsen
Intervisie scholen, gemeente en lokale fondsen	November 2021	Intervisie bijeenkomst tussen scholen, gemeenten en fondsen Jeugdeducatiefonds deelt de lokale en landelijke aanbevelingen Delen van ervaringen, verbeterpunten en successen tussen alle betrokken partijen	Afronding eindverslag door het Jeugdeducatiefonds
Afronding project	December 2021 – Januari 2022	Plannen en uitvoeren eindgesprekken met de wethouders van deelnemende gemeenten	

3.2 COVID-19

De start van dit project liep gelijk op met de opkomst van COVID-19 in Nederland in maart 2020. COVID-19 heeft enorme gevolgen gehad voor de uitvoering van dit project. De gesprekken met scholen konden geen fysieke doorgang vinden en moesten daarom digitaal plaatsvinden. Ook de meeste gesprekken met gemeenten en fondsen waren digitaal. Ondanks de grote inspanningen van alle betrokken partijen, is het begeleidingstraject op afstand lastiger gebleken. Scholen hadden grote zorgen en bijkomende taken, waardoor niet iedere school de ruimte en tijd had om met de handreiking aan de slag te kunnen gaan. Daarentegen zorgde de coronacrisis er wel voor dat armoede binnen gezinnen sterker werd blootgelegd. Niet iedere leerling kon deelnemen aan het online onderwijs door het ontbreken van devices, zoals laptops en tablets. Ook zagen de leerkrachten van achter het beeldscherm in welke omgevingen leerlingen aan het leren waren, waarbij regelmatig gesignaleerd werd dat bedden en goede werkplekken ontbraken. Armoedeproblematiek kreeg meer urgentie en werd ook een meer zichtbare problematiek voor de scholen.

Niet alleen de scholen merkten de gevolgen van de coronacrisis: ook gemeenten en fondsen kregen meer taken en hulpvragen. De problematiek rond armoede en schulden is enorm toegenomen, terwijl het moeilijker werd om hulp te bieden, onder andere omdat huisbezoeken opgeschort werden.

DEEL 1 - IMPLEMENTATIE HANDREIKING

4. IMPLEMENTATIE HANDREIKING ‘OMGAAN MET ARMOEDE OP SCHOLEN’

Bij het implementatietraject is gekozen voor een kwalitatieve werkwijze op basis van drie gesprekken per school en drie verschillende vragenlijsten die de school, voorafgaand aan het volgende gesprek, online kon invullen. De antwoorden op deze vragenlijsten zijn in deze gesprekken besproken. Daarnaast kregen de scholen na ieder gesprek de opdracht om een deel van de handreiking bespreekbaar te maken binnen het team en samen na te denken over de wijze waarop deze inhoud integraal geborgd kon worden binnen de school.

De SOS-aanpak met de categorieën *signaleren – ondersteunen - stimuleren*, zoals beschreven in de handreiking, is gebruikt als onderlegger voor de gesprekken met de scholen en de formuleringen van de vragen uit de vragenlijsten. Gezien de ervaring die een deel van de deelnemende scholen al had op het gebied van kinderarmoede, is de focus van het implementatietraject meer verschoven naar het bespreken van de ervaringen en casussen van armoede in de onderwijspraktijk en de samenwerking met verschillende organisaties.

4.1 Fase 0: Organisatie en taakverdeling op school

In deze startfase werden de vijftien scholen bezocht, de handreiking uitgedeeld en werd deze, alsmede het verdere verloop van het traject, besproken met de vertegenwoordiger van de school. Tijdens dit eerste gesprek stond de taakverdeling op school rondom de aanpak tegen de gevolgen van kinderarmoede centraal.

Belangrijke inzichten: Taakverdeling

Het is belangrijk dat het schoolteam zich bewust is van de invloed van armoede op de ontwikkelingskansen en het welbevinden van de leerlingen en dat er binnen de school een duidelijke verdeling is van de taken en verantwoordelijkheden die gepaard gaan met de armoedeproblematiek.

De drie scholen in Amsterdam kennen verschillende sleutelfiguren die zich binnen school bezighouden met armoedeproblematiek. Dat kan de directie of intern begeleider (IB) zijn of bijvoorbeeld de Ouder-Kind-Adviseur. Dit zijn professionals die onder andere hulp en advies bieden aan leerlingen en hun ouders bij opvoed- en opgroevragen en, in overleg met ouders, bevoegd zijn om te verwijzen naar gespecialiseerde hulp. Zij zijn ook intermediair voor verschillende fondsen en kunnen zo aanvragen doen namens een leerling of het gezin.

Dit is deels vergelijkbaar met de functie van brugfunctionaris, die de scholen in Groningen kennen. De brugfunctionaris vormt de brug tussen ouders/verzorgers – het kind – de school en de wijk. Een groot verschil met vergelijkbare zorgprofessionals, zoals de ouder-kind-adviseur, is dat de brugfunctionaris niet bij een externe organisatie hoort maar een integraal onderdeel is van het schoolteam. Door zowel de leerlingen als de ouders, wordt de brugfunctionaris gezien als leerkracht en is het een bekend en vertrouwd gezicht binnen de school. Leerkrachten geven armoedesignalen door aan de brugfunctionaris en die maakt dan contact met het gezin. Bij grotere zorgvragen kan de brugfunctionaris doorverwijzen naar het sociale wijkteam of andere hulpinstanties, aanvragen doen voor gemeentelijke voorzieningen en fondsen en de verbinding maken (in gesprekken) tussen de ouders en externe hulpinstanties.

De scholen in Enschede en Heerlen kennen geen specifieke functionaris die zich bezighoudt met kinderarmoede. De taken liggen veelal bij de directie of intern begeleider, die dit in hun beschikbare uren moeten doen. Dat leidt ertoe dat de belasting om met deze problematiek aan de slag te gaan voor de school veel groter is.

De verantwoordelijkheden op het armoedethema liggen bij de scholen in Rotterdam bij de schoolmaatschappelijk werker, ouderconsulent, directie of IB. Als deze persoon ervaren is en de gezinnen goed kent werkt dat, volgens de scholen, zeer effectief. De route naar hulp en de ondersteuning van de gezinnen hebben twee van de scholen al goed ingericht maar dat is, aldus de scholen, voor een groot deel te wijten aan de ervaring van het personeel. De derde school heeft een vrij nieuwe ouderconsulent die zich nog aan het oriënteren is op de zaken die in de handreiking besproken worden. .

Alle ondervraagde scholen zijn zich zeer bewust van de impact van armoede en de bijkomende stress en zorgen binnen de thuissituatie. Deze zorgen neemt het kind immers mee naar school en heeft grote invloed op het leervermogen en ontwikkeling van het kind. De scholen zien het daarom onlosmakelijk als hun taak en verantwoordelijk om het kind hierin te ondersteunen, ongeacht of zij hiervoor tijd of mankracht hebben. Veel scholen geven aan dat het wel degelijk noodzakelijk is om een aparte functie met voldoende uren en mandaat binnen de schoolorganisatie aan te stellen, om op adequate en effectieve wijze aan de slag te gaan met deze veelomvattende problematiek.

Conclusie

De scholen hebben, mede door verschil in gemeentelijk beleid, allen een andere wijze waarop de signalering van en ondersteuning bij armoedeproblematiek binnen de school invulling krijgt. Op de scholen waar een zorgprofessional is aangesteld, zijn er meer gezinnen al beter in beeld en zijn onderdelen van de handreiking al meer ingebed binnen de onderwijspraktijk.

Een succesfactor is als de professional een integraal onderdeel is van het schoolteam. Dit blijkt bevorderlijk voor de zichtbaarheid naar de gezinnen, de binding met de school en de leerlingen en een grotere vertrouwensband met de ouders en kinderen. De bekostiging van een integrale zorgprofessional in de vorm van uren en mandaat kan de school niet alleen dragen. Externe en structurele financiering is cruciaal om als school effectieve ondersteuning te bieden aan kinderen die opgroeien in armoede.

4.2 Fase 1: Signaleren en bespreekbaar maken van armoede

Het is bij de deelnemende scholen bekend dat een groot deel van hun leerlingen opgroeit in armoede. De signaleringsfase van dit project focust zich daarom vooral op de praktijkervaren invloed van armoede op de algehele ontwikkeling van de leerlingen en op welke wijze armoede bespreekbaar wordt gemaakt met het team en de ouders. De scholen hebben ter voorbereiding de eerste vragenlijst ingevuld, onder andere over de impact van armoede en de aanpak op school. Deze vragenlijst is als gespreksleidraad in deze fase gebruikt. Ook wordt aan de scholen gevraagd naar hun ervaringen met het domein zorg, omdat vaak geconstateerd wordt dat gebrek aan snelle en effectieve zorg bij kinderen die dit nodig hebben een grote belemmerende factor is voor hun ontwikkeling.

Belangrijkste inzichten: Signaleren

Om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van het effect van armoede op de ontwikkeling van kinderen, werd aan de scholen gevraagd op welke ontwikkelingsgebieden de school problemen ervaart bij een kind dat opgroeit in armoede. De respondent kreeg bij deze vraag de mogelijkheid om 30 punten te verdelen over een aantal categorieën. Daarna werd aan de respondent gevraagd de zichtbaarheid van de problematiek binnen deze categorieën verder toe te lichten.

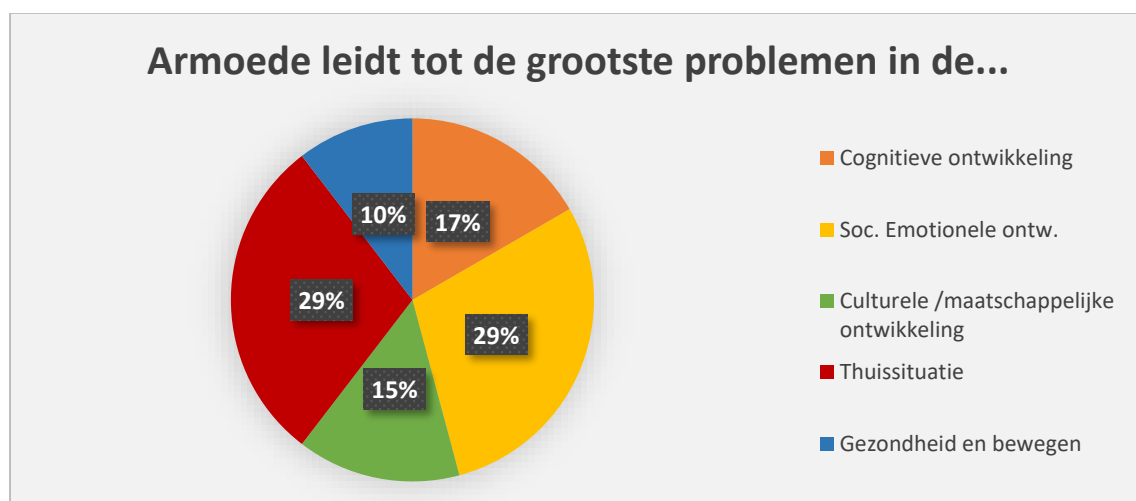
De volgende vijf categorieën zijn gebruikt in deze indeling:

- a) Cognitieve ontwikkeling
- b) Sociaal-emotionele ontwikkeling
- c) Culturele en maatschappelijke ontwikkeling
- d) De thuissituatie
- e) Gezondheid en beweging

Uit de beantwoording van de vragenlijsten en in de gesprekken blijkt dat de problematiek breed is verdeeld en er vaak problemen ontstaan binnen alle categorieën¹.

Op een gedeelde eerste plaats van meest ervaren problematiek als gevolg van armoede staat:

- Het ontbreken van basisvoorzieningen en ontwikkelingsmogelijkheden in de thuissituatie
- De (beperkingen in de) sociaal emotionele ontwikkeling



¹ Elke school heeft 1 vragenlijst ingevuld, totaal N = 15. Hiervan is 53% bruikbaar. Alleen de bruikbare input is verwerkt. De vragenlijst geven een indicatie van dat wat het meeste speelt.

De thuissituatie

Problematiek binnen de thuissituatie wordt door bijna alle respondenten aangemerkt als een veelvoorkomend en groot probleem bij kinderen in armoede. Tijdens de coronaperiode is het opgevallen dat deze kinderen vaak met een groot gezin in een kleine ruimte wonen, waar geen rustige plek was om huiswerk te maken of online lessen te volgen. Huisvesting is soms van slechte kwaliteit, bijvoorbeeld door de aanwezigheid van schimmel in de woning. Ook hebben niet alle kinderen thuis de beschikking over een laptop of computer, internetaansluiting of zelfs een eigen bed. Daarnaast wordt binnen gezinnen die in armoede leven veel stress ervaren. Dit kan onder andere ontstaan door schuldenproblematiek, het wegvallen van inkomstzekerheid of hoge onvoorziene kosten. Ouders zitten vaak in de overlevingsstand om maandelijks rond te kunnen komen. Door de stress thuis komen kinderen vaak niet uitgerust en met veel zorgen naar school toe.

Sociaal-emotionele ontwikkeling

De invloed op de sociaal-emotionele ontwikkeling wordt vaak direct aan de problemen in de thuissituatie gekoppeld. Een onveilige thuissituatie, gebrek aan aandacht van de ouders en stress hebben grote invloed op kinderen. Kinderen die de spanningen vanuit huis met zich meedragen, zitten niet lekker in hun vel en komen op school niet aan leren toe. Dit merken de scholen o.a. door veel onzekerheid bij de kinderen, een teruggetrokken of neerslachtige houding, slechte emotieregulatie en hechtingsproblematiek. De meest voorkomende waarneming is dat kinderen in een armoedesituatie vaak een negatief zelfbeeld en laag gevoel van eigenwaarde hebben.

Bovenstaande twee categorieën kwamen het sterkst naar voren uit de vragenlijsten (ieder 29%). De andere ontwikkelingsgebieden kwamen minder expliciet naar voren, maar worden wel degelijk beïnvloed door armoede.

Cognitieve ontwikkeling

Het achterblijven op de cognitieve ontwikkeling hoeft niet per definitie een relatie te hebben met armoede. Wel is een breedgedragen constatering dat kinderen die in armoede opgroeien vaak op gebied van taalvaardigheid, zoals woordenschat, ver achterblijven. Ouders met een lage taalvaardigheid kunnen hun kinderen niet voorlezen of begeleiden in schoolwerk. Dit probleem komt zowel voor bij gezinnen waar Nederlands niet de thuistaal is als bij autochtone ouders die het Nederlands onvoldoende beheersen.

Culturele en maatschappelijke ontwikkeling

Scholen geven aan dat een beperkte belevingswereld een veelvoorkomend gevolg van armoede is: kinderen weten niet hoe een museum of pretpark er in het echt uitziet, kennen bepaalde voedselsoorten niet of weten niet dat Nederland stranden heeft. Bij kinderen in deze situatie speelt het leven zich vaak buiten op straat af, met een vaak harde straatcultuur en weinig goede rolmodellen. Dit zorgt voor een groot contrast tussen de leefwerelden op straat, school en thuis.

Gezondheid en beweging

Een andere uitwerking van armoede is de directe fysieke gezondheid van kinderen. Veel kinderen in armoede krijgen geen of slechte voeding mee naar school. Op de vraag of deze kinderen minder dan gemiddeld bewegen is wisselend gereageerd, maar dat deze kinderen minder in clubverband bewegen is een breed gedragen constatering.

Belangrijkste inzichten: armoede bespreekbaar maken

Een aantal scholen hebben het onderwerp kinderarmoede opnieuw in het team geagendeerd. Met name de onderdelen 'focus op armoede' en 'gespreksleidraad' uit de handreiking, werden benoemd als behulpzame onderdelen, waar de scholen structureel mee aan de gang konden gaan. Zo werden vragen uit de gespreksleidraad door een aantal scholen opgenomen in de vragenlijst die leerkrachten gebruiken tijdens oudergesprekken.

Een aantal van de respondenten gaf ook aan dat zij door het implementatietraject hun eigen handelen opnieuw tegen het licht gaan houden. Eén van de scholen gaf aan het thema nu mee te nemen in de sollicitatieprocedure, omdat de leerkrachten zich bewust moeten zijn van de grote problematiek op de school en de bijkomende taken en verantwoordelijkheden die hierbij horen. Daarnaast heeft een aantal scholen aangegeven weer huisbezoeken te willen invoeren om hun eigen aanpak te versterken en zodoende (verborgen) armoede meer aan het licht te brengen.

Het bespreekbaar maken van armoede met ouders werd door leerkrachten op een aantal van de deelnemende scholen als lastig en ingewikkeld gezien. Zij ervaren bij de ouders vaak een gevoel van schaamte of trots om hun financiële situatie bespreekbaar te maken.

Dit jaar konden natuurlijke contactmomenten met ouders, zoals informatieavonden, huisbezoeken en oudergesprekken niet altijd doorgaan door Covid-19. De impact van de crisis was voor kwetsbare gezinnen enorm groot. Door de coronacrisis werd de bestaande armoedeproblematiek niet alleen zichtbaarder, maar kwamen meer gezinnen in (financiële) moeilijkheden. Ouders met meerdere banen of een baan met oproepuren zagen hun inkomenszekerheid wegvallen. Ook voor ouders die afhankelijk zijn van de voedselbank, zorgde het tekort aan beschikbare levensmiddelen voor bijkomende zorgen. De urgentie om met armoedeproblematiek aan de gang te gaan werd hierdoor versterkt. Scholen gaven aan dat het gevoel van schaamte bij de ouders verminderde door de omvang van de crisis en zij hierdoor meer open waren over hun financiële situatie. Ook door het ontbreken van digitale leermiddelen thuis, konden scholen signaleren welke gezinnen wellicht op andere gebieden nog extra hulp nodig hadden.

Conclusie

Hoewel armoede in de thuissituatie plaatsvindt, stopt het niet achter de voordeur. Op school uit armoede zich breed binnen de verschillende leefdomeinen en ontwikkelgebieden van het kind. Dit zorgt ervoor dat kinderen op school niet of nauwelijks toekomen aan leren. Dit vraagt een sterke visie en aanpak van de school, een goede borging binnen het team en een warme relatie met de ouders. De school heeft immers een belangrijke positie in de aanpak tegen kinderarmoede: scholen zijn een natuurlijke vindplaats voor kinderen in armoede, zij kennen de kinderen en de gezinnen goed en kunnen eveneens als vertrouwenspersoon voor de ouders fungeren.

4.3 Fase 2: Ondersteunen

De handreiking richt zich binnen de categorie *ondersteunen* op het beheersen van schoolkosten, het bieden van materiële steun en het informeren van ouders over financiële steun van de gemeente en verscheidene landelijke en lokale fondsen gericht op de ontwikkeling van kinderen.

De scholen hebben aangegeven zelf actief bezig te zijn met het beheersen van schoolkosten om de schoolactiviteiten voor alle kinderen toegankelijk te maken en de belasting op de gezinnen zo laag mogelijk te houden. Daar waar ouders financiële hulp nodig hebben, maar hier zelf niet uitkomen, bieden de scholen hulp. Dit doen ze door middel van informatieflyers, bijeenkomsten over gemeentelijke/landelijke voorzieningen en het helpen invullen van de aanvraagformulieren voor het verkrijgen van extra middelen. De bevindingen op het gebied van de samenwerking met gemeenten en fondsen, zijn verwerkt tot separate hoofdstukken in het tweede deel van dit verslag. Dit hoofdstuk zal zich verder richten op de ondersteuning vanuit het zorgdomein.

Belangrijkste inzichten: Ondersteuning Jeugdhulp en jeugdgezondheidszorg

Een vorm van ondersteuning die niet specifiek naar voren komt in de handreiking, maar wel door de scholen aangemerkt wordt als cruciaal voor de ontwikkeling van de kinderen, is de ondersteuning vanuit partijen die vallen onder de Jeugdhulp en Jeugdgezondheidszorg. Aangezien dit als breedgedragen constatering naar boven kwam, is er voor gekozen om dit verder uit te diepen.

Op de ondervraagde scholen ontvangt een groot deel van de leerlingenpopulatie een vorm van zorg. Het type zorg dat wordt gegeven verschilt van zorg dat op school plaatsvindt, zoals traumaverwerking met behulp van een speltherapeut, tot situaties waar de gemeentelijke wijkcoaches, wijkteams of instanties zoals Veilig Thuis betrokken zijn.

Uit de verschillende gesprekken met de scholen is gebleken dat er veel misgaat bij op het gebied van brede zorg, met name in de samenwerking tussen externe hulpverlenende instanties en scholen. Een gedetailleerde weergave van welke problemen scholen ervaren met zorginstanties valt buiten de reikwijdte van dit project. Vanwege de hoge mate van versplintering van zorginstanties op stedelijk en zelfs wijkniveau vallen er op basis van het aantal geïnterviewde scholen ook geen conclusies te trekken per zorginstantie. Binnen alle gesprekken die zijn gevoerd met de deelnemende scholen zijn wel een aantal algemene conclusies te trekken over de problematiek:

Lange wachtlijsten of inadequate hulp

In sommige gevallen signaleert de school dat een kind of gezin hulp nodig heeft van externe hulpinstanties. Helaas blijkt bij vrijwel alle ondervraagde scholen dat er dan niet of niet goed wordt doorgepakt. Door extreem lange wachtlijsten bij verschillende hulpinstanties, moeten kinderen lang wachten op de juiste hulp. Daarnaast leidt de gefragmenteerde organisatie van zorg tot onnodige bureaucratische processen en vaak langs elkaar heen werken, waardoor de zorg allesbehalve adequaat en effectief is. Ook geven scholen aan dat bij een aantal instanties de ouder(s) als cliënt wordt gezien en niet het kind zelf centraal staat. Dit kan ertoe leiden dat als hulpinstanties hun opdracht bij het gezin hebben afgerond, het kind niet altijd geholpen is.

Privacywetgeving

Wanneer er zorginstanties betrokken raken bij een kind, wordt er veel informatie over het kind opgevraagd bij de school. De school levert dergelijke informatie aan de desbetreffende instantie,

maar wordt vervolgens niet op de hoogte gehouden van het verdere vervolg. Als argument voor deze eenrichtingsverkeer, wordt het verbod op delen van informatie genoemd wegens de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG). Door de onduidelijkheden rondom de AVG is het voor veel organisaties niet helder wat wél en niet met de school gedeeld mag worden, met als gevolg dat er vaak helemaal niets gedeeld wordt. Hierdoor mist de school op haar beurt essentiële informatie om het kind op school optimaal te kunnen ondersteunen. Scholen zijn het erover eens dat een bepaalde mate van privacy gewaarborgd dient te worden, maar dat de AVG nu te vaak als excuus wordt gebruikt om essentiële informatie niet met de school te delen.

Slechte bereikbaarheid en wisseling van professionals

Het gros van de zorginstanties waarmee scholen in aanraking komen functioneert volgens de scholen niet naar behoren. De bereikbaarheid van de instanties is slecht of de scholen hebben geen persoonlijk contact met de verantwoordelijke medewerkers voor hun buurt of regio. Ook wordt er binnen veel zorginstanties, voornamelijk de wijkteams, veel wisseling van medewerkers gezien. Hierdoor komt adequate hulpverlening in het geding, voornamelijk door een niet toereikende of zelfs ontbrekende overdracht tussen medewerkers. Daardoor wordt het risico op het langs elkaar heen werken steeds groter. Daarbij resulteert het grote verloop van zorgmedewerkers in een wisselende kwaliteit van zorg.

Interne uitdagingen voor de scholen

Ondanks gebrek aan (terugkerende) informatie, heeft de school vaak een coördinerende functie bij zorg aan een leerling. De Intern Begeleider wordt veelal ingezet om deze taak op zich te nemen en te fungeren als de schoolvertegenwoordiger voor zorginstanties. Scholen zien voor zichzelf een rol weggelegd om zorg aan leerlingen te coördineren en meer zorginstanties de school in te halen, maar dienen structureel gefaciliteerd te worden om de aanstelling van een zorgprofessional mogelijk te maken. Daarnaast benoemen de respondenten hun positie als school ook lastig. Schoolbudgetten mogen enkel aangewend worden voor de bekostiging van onderwijskundige zaken. Er wordt door de onderwijsinspectie streng op toegezien dat scholen geen onderwijsbudget gebruiken voor zorg. Daarnaast kan de school wel problemen bij kinderen signaleren en doorgeven, maar als de ondersteuning vanuit hulpinstanties niet op gang komt, dan blijft de situatie van het kind schrijnend. Dit komt op school tot uiting en maakt het werken op de scholen met grote armoedeproblematiek vaak extra zwaar.

Belangrijkste inzichten: Pilot schoolmaatschappelijk werker CSBO Bergkristal

Als uitbreiding op dit traject is er een pilot gestart op CSBO Bergkristal, in samenwerking met Stichting Jarige Job, waar het Jeugdeducatiefonds het mogelijk maakte om een extra schoolmaatschappelijk werker aan te stellen. Deze schoolmaatschappelijk werker was verantwoordelijk voor het bezoeken van een aantal gezinnen, het in kaart brengen van eventuele hulpvragen en het helpen en ondersteunen van de gezinnen, met als doel om het welzijn en het leervermogen van de leerlingen te vergroten (BIJLAGE 1).

Na het leveren van intensieve hulp en begeleiding aan de gezinnen is er gekeken naar het effect dat deze hulp heeft gehad op het kind. Hierbij is er gekeken naar het effect van de interventies op een aantal gebieden:

- Leerresultaten (CITO scores) van begrijpend lezen, rekenen, spelling en taal;
- Sociaal-emotioneel welzijn en werkhouding in de klas;
- Het oordeel van de leerkracht

Er is bij een groot aantal leerlingen een vooruitgang te zien in de CITO-resultaten, maar de looptijd van deze pilot is te kort geweest om te kunnen concluderen of de extra ondersteuning hier invloed op heeft gehad. Op basis van het overzicht waarin de gemoedstoestand en werkhouding van de leerlingen tweemaal per week is bijgehouden, is te zien dat de leerlingen zich aan het eind van de pilot gemiddeld gezien beter voelden en de leerlingen ook een positievere werkhouding lieten zien. De belangrijkste en meest betrouwbare resultaten van deze pilot zijn de ervaringen en bevindingen van de leerkrachten. Hieruit blijkt dat de leerkrachten een goede vooruitgang in de klas hebben gezien bij de kinderen die hebben deelgenomen aan deze pilot. Zij gaven aan dat de kinderen in de klas rustiger overkwamen en zich beter konden concentreren. Ook leken de kinderen aan het einde van het jaar veel beter in hun vel te zitten, waren ze vaker aanwezig op school en was het contact met de ouders versterkt.

Conclusie

De beleidsterreinen zorg en onderwijs worden vaak als aparte entiteiten gezien, terwijl deze in de praktijk volledig met elkaar verweven zijn. De school heeft niet alleen een signaleringsfunctie van additionele zorgbehoeften bij leerlingen, maar ervaart ook de gevolgen als er geen of niet adequate hulp wordt geboden aan het kind. Te lange wachtlijsten bij zorgaanbieders zorgen ervoor dat scholen de kinderen niet altijd meer aanmelden, omdat instanties vol zitten en hulp niet stand komt. Om het kind te kunnen ondersteunen en de ontwikkeling in de breedste zin te kunnen bevorderen, dient de samenwerking met externe jeugdhulp en jeugdgezondheidszorg instanties optimaal te zijn. Daarvoor is een integrale en multidisciplinaire aanpak nodig tussen de verscheidene betrokken instanties rondom de leefwereld van het kind, waarbij de school een centrale positie zou moeten innemen. De school is een natuurlijke vindplaats van alle kinderen, waar ook een diepe vertrouwensrelatie is tussen ouders en de school. Dit dient benut te worden. Het huidige gefragmenteerde zorgsysteem resulteert in een gefaseerde aanpak, in plaats van geïntegreerde en effectieve zorg waarin het kind centraal staat.

4.4 Fase 3: Stimuleren

In deze laatste implementatiefase heeft het Jeugdeducatiefonds de drie scholen uit dezelfde gemeente samengebracht in een intervisiebijeenkomst, waarbij onder andere de bijdrage die scholen kunnen leveren aan de ontwikkelings- en toekomstkansen van het kind centraal stonden.

Belangrijkste inzichten: stimuleren van ontwikkelingskansen

Tijdens de intervisiegesprekken hebben de scholen hun eigen visie en aanpak kunnen spiegelen en reflecteren aan de aanpak van de andere scholen. Het delen van de ervaringen en praktijkervaren knelpunten en successen, leverde kennisdeling en relevante uitwisseling tussen de scholen op. Immers hebben deze scholen allen te maken met de complexiteit van kinderarmoede. Scholen zien op een aantal terreinen winst te behalen die de kwaliteit van het onderwijs kan bevorderen en de schoolgerichte aanpak tegen (de gevolgen van) kinderarmoede kan versterken.

Sterke visie over kinderarmoede en goede borging in het team

Allereerst zien de scholen het belang van een sterke visie op kinderarmoede en een goede borging hiervan binnen het team. Ook bij scholen waar het bewustzijn rondom armoede groot is en de aanpak van de school al sterk gefundeerd is, blijft het doorontwikkelen van de aanpak en het frequent bespreken van het thema binnen het schoolteam essentieel. Zodoende voorkom je als school dat alle kennis en verantwoordelijkheden bij één persoon binnen de school komen te liggen en de schoolvisie en -aanpak kwetsbaar is. Daarbij zien scholen dat zij gezinnen echt kunnen helpen als dit teambreed wordt opakt. De handreiking kan hierbij als een effectief en praktisch hulpmiddel dienen.

Goede leerkracht

Om optimaal onderwijs te kunnen realiseren is een goede leerkracht essentieel. Voor veel van de scholen speelt het lerarentekort een grote belemmerende factor. Op deze scholen, waar de armoedeproblematiek groot is, zijn de taken en verantwoordelijkheden van de leerkracht groter dan enkel de kwalificerende en socialiserende functie van het onderwijs. Scholen maken zich zorgen dat leerkrachten bewust zullen kiezen voor scholen waar de problematiek en werkdruk minder groot is en de bezoldiging gelijk of hoger is. De leerkrachten die wel op deze scholen werken moeten voldoende uitgerust zijn met de kennis en handvatten om met armoedeproblematiek aan de slag te gaan en het onderwijs voor deze kinderen zo verrijkend mogelijk te maken.

Vergroten van de ouderbetrokkenheid

Leerkrachten, directie en zorgprofessionals op scholen zien het als een gezamenlijke opgave van de ouders en de school om te realiseren dat kinderen niet alleen mee kunnen komen, maar zich ook optimaal kunnen ontwikkelen. Een goede samenwerking en afstemming tussen onderwijs en de thuisomgeving bevordert deze ontwikkeling. Er moet sprake zijn van een goede relatie en wederzijds vertrouwen tussen de school en het gezin. Ouders moeten zich veilig voelen om hulp, al dan niet financieel, aan de school te vragen. Dit kan alleen als de school veel investeert in deze relatie. Dat kan gerealiseerd worden door frequent het gesprek met ouders aan te gaan, huisbezoeken af te leggen en activiteiten te organiseren die bijdragen aan de participatie en zelfredzaamheid van de ouders, zoals taalcursussen en het helpen bij het aanvragen van (financiële) voorzieningen.

Meer onderwijsuren en vergroten van de leefwereld

Andere manieren om de kwaliteit van het onderwijs te stimuleren liggen volgens de scholen bij het bieden van extra uren onderwijs en het organiseren van activiteiten buiten de school.

Door het bieden van extra onderwijstijd kunnen achterstanden aangepakt worden. Daarbij draagt het organiseren van buitenschoolse activiteiten bij aan het vergroten van de leefwereld van de kinderen. Ook veel vormen van steun, zowel van gemeenten als fondsen, zijn grotendeels hierop georiënteerd. Door een aantal scholen zijn zorgen geuit over de aangescherpte wetgeving op gebied van de vrijwillige ouderbijdrage. Het Jeugdeducatiefonds signaleert landelijk al situaties waarin scholen deze gelden ook niet kunnen verkrijgen via gemeentelijke voorzieningen of fondsbijdragen die de ouders hiervoor konden aanwenden. Dit heeft tot gevolg dat scholen minder tot geen middelen hebben om verrijkende buitenschoolse activiteiten te organiseren. Volgens de scholen ligt hier ook een belangrijke rol voor de overheid, die de onderwijskosten zou kunnen verdelen op basis van de problematiek op school in plaats van evenredig. Het ongelijk faciliteren vanuit de overheid zou de scholen kunnen versterken in het bevorderen van de kansengelijkheid.

Conclusie

Scholen erkennen de belangrijke rol die het onderwijs speelt in het vergroten van de ontwikkeling en talenten van het kind en het kunnen verkleinen van de intergenerationele overdracht van armoede. Kwalitatief goed onderwijs ligt hier aan de basis. Uit de interviews zijn in hoofdlijnen een aantal aandachtspunten geformuleerd die hieraan kunnen bijdragen, waaronder het vergroten van de leefwereld van kinderen. In de handreiking, die door beide ministeries is uitgebracht, werd ook opgemerkt dat het vergroten van de leefwereld bevorderlijk is voor het vergroten van de ontwikkelkansen. Het zou echter lastig zijn voor scholen om extra activiteiten te financieren zonder hulp van de ouders.² Met deze constatering is niets gebeurd. De aangescherpte wetgeving voor de vrijwillige ouderbijdrage heeft goede bedoelingen, maar zonder alternatieve financiële middelen leidt deze tot vershraling van het aanbod. De consequentie is dat voor deze leerlingen de wereld niet groter wordt, maar klein blijft.

² Lusse, M., & Kassenberg, A. (2020, februari). *Omgaan met armoede op scholen. Handleiding voor po en vo*. Hogeschool Rotterdam en Hanzehogeschool Groningen.

5. CONCLUSIES

Voorgaande hoofdstukken hebben de implementatie 'Omgaan met armoede op scholen, een handreiking voor po en vo' (febr. 2020) beschreven. Vijftien basisscholen in vijf gemeenten zijn aan de slag gegaan met deze begeleide implementatie. Dit traject beoogde in elke gemeente dat door het samenbrengen de drie scholen in dialoog kennis deelden over de beschreven werkwijzen bij de SOS-aanpak en door middel van onderlinge inspiratie de eigen (school)aanpak naar een hoger plan te tillen. Armoede is een complex en veelomvattend probleem en komt via de kinderen en gezinnen de scholen binnen. Dat scholen er wel iets mee moeten, maar het niet alleen kunnen vormde de rode draad in de gehele implementatie. Daarom zal 'het niet alleen kunnen' in diverse varianten terugkomen in de conclusies en aanbevelingen: samenhang met gemeente, fondsen, partnerorganisaties (o.a. jeugdzorg) opzoeken en samenwerking opbouwen is nodig .

Wat zijn belangrijks conclusies?

- A. Covid-19 heeft veel ogen geopend; de urgentie is versterkt.
- B. De handreiking biedt een goede start; daarna is borgen op schoolniveau cruciaal.
- C. Deze kinderen vragen om optimaal onderwijs.
- D. Schoolvisie en schoolaanpak zijn leidend; gemeentelijke beleidsterreinen moeten verbinden voor een integrale aanpak
- E. Samenwerking rondom het gezin als gelijkwaardige partners is geen vanzelfsprekendheid.
- F. Scholen kunnen het niet alleen.

De conclusies worden hieronder toegelicht.

A. Covid-19 heeft veel ogen geopend; de urgentie is versterkt

In maart 2020 werd ook Nederland overvallen door de Covid-19 pandemie. Deze gezondheids crisis leidde direct tot een economische en daardoor ook maatschappelijke crisis. Juist in de kwetsbare gezinnen was de impact zeer groot, denk o.a. aan de stagnatie van het leveren van voedsel door de Voedselbanken, de talige communicatie vanuit de overheid over wat er aan de hand was, het sluiten van de scholen en het overgaan tot digitaal thuisonderwijs, het plotseling verliezen van inkomenszekerheid door vermindering aan oproepuren of het wegvallen van opdrachten en sociale steun door de ingestelde maatregelen. Dit betekende dat juist de kwetsbare gezinnen het extra zwaar kregen. Juist in deze gezinnen werd de draagkracht nog meer onder druk gezet. Diverse rapportages beschrijven deze brede maatschappelijke impact.³

³ Engbersen, G., van Bochove, M., de Boom, J., Burgers, J., Krouwel, A., van Lindert, J., Rusinovic, K., Snel, E., van Wensveen, P., & Wentink, T. (2020). *De verdeelde samenleving: De maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam & Nederland*. Kenniswerkplaats Leefbare Wijken.

<https://www.kenniswerkplaats-leefbarewijken.nl/>

- Bijma, B. (2020). *Denktank: 10 bouwstenen voor herstel na coronacrisis*. SER, van <https://www.ser.nl/nl/Publicaties/SERmagazine/overzicht/bouwstenen-voor-herstel>

- De Klerk, M., Olsthoorn, M., Plaisier, I., Schaper, J., De Klerk, M., & Wagemans, F. (2021). *Een jaar met corona*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Covid-19 heeft voor diverse gezinnen de schaamte overwonnen: De schaamte om hulp en ondersteuning te zoeken. Daar zijn drie gecombineerde redenen voor aan te geven:

- Het gevoel niet als enige het zwaar te hebben; onderdeel uitmaken van een groep die het lastig heeft, versterkt openheid erover.
- Het niet lukken om rond te komen is zo penibel, dat je het vanuit urgentie deelt.
- De basisschool zag meer door het 'inregelen' van thuisonderwijs (bijvoorbeeld het regelen van laptops en tablets, het regelen van WIFI, etc.)

B. De handreiking biedt een goede start; daarna is borgen op schoolniveau cruciaal

Gekozen is om met vijftien scholen aan de slag te gaan die allemaal al een samenwerkingsrelatie met het Jeugdeducatiefonds hebben. Dit betekent dat deze scholen: (1) de doelgroep in huis hebben, (2) armoede zien en bespreekbaar maken binnen de mogelijkheden, en tot slot (3) al samenwerken met fondsen om voorzieningen te ontsluiten; zowel op individueel niveau als via collectieve aanvragen ter versterking van brede ontwikkeling van kinderen.

Het merendeel van de scholen geeft aan dat onderdelen van de handreiking al bekend zijn. Dit betekent dat de handreiking voornamelijk een aanjaagfunctie als start heeft. Ook kan het de teams alert houden. Verbinding met de eigen schoolvisie en -aanpak is cruciaal om dit verder te borgen, zoals versterking ouderbetrokkenheid, wijknetwerk, preventieve jeugdzorg op school, etc.

C. Deze kinderen verdienen optimaal onderwijs

Opgroeien en opvoeden in armoede gaat over het ontbreken en creëren van betere kansen voor kinderen en hun ouders. Onderwijs en educatie vormen belangrijk sleutels om de intergenerationele overdracht van armoede te verkleinen en de kansen voor kinderen te vergroten. Dit betekent dat scholen met een grotere populatie gezinnen in armoede, een belangrijkere taak hebben.

Basisvaardigheden om gedrag te hanteren/reguleren die op school geleerd worden, (ver)sterken de kinderen in omgaan met tegenslag. Deze executieve functies zijn cruciaal om veerkracht te behouden (versterken) en beter om te kunnen gaan met (de gevolgen van) armoede.

Prof. dr. Inge de Wolf heeft in september 2020 op basis van internationaal onderzoek in kaart gebracht welke effectieve interventies er binnen het onderwijs zijn om gelijke kansen te bevorderen en achterstanden bij leerlingen weg te werken⁴.

Op basis van dit onderzoek kunnen we concluderen dat op de betrokken scholen als eerste gewerkt dient te worden aan optimaal en effectief onderwijs om gelijke kansen te bevorderen.

Het gaat hierbij om:

1. De beste leerkracht voor de klas
2. Het aanbieden van extra uren onderwijs aan leerlingen
3. Het betrekken van ouders
4. Het aansluiten van onderwijs met zorgpartners
5. Het verbreden van de horizon

⁴ Van Wetten, S., & De Wolf, I. (2020). *Ieder kind een kans! Interventies voor gelijke kansen in het basisonderwijs*. Education Lab.

D. Schoolvisie en schoolaanpak zijn leidend; gemeentelijke beleidsterreinen moeten verbinden voor een integrale aanpak

De betrokken basisscholen willen armoede aanpakken voor hun leerlingen en ouders. Zij willen dit doen om kansengelijkheid te stimuleren, meer samen te werken met (gemeentelijke) partnerorganisaties en ouders tegemoet te treden en vanuit sociale steun hen te versterken. Daarnaast willen ze dit doen, omdat onderwijs en educatie belangrijke sleutels zijn om intergenerationele armoede te doorbreken c.q. voorkomen.

Vanuit een visie kan een school 'positie' kan bepalen op het thema armoede.

Een visie omvat het waarom van de inzet (mensenkracht – middelen.) Dit is enerzijds een aanpak vanuit de scholen (en/of schoolbesturen) zelf, alsook een actie die de samenhang met de gemeentelijk armoede aanpak versterkt. Dat laatste is een van de aanbevelingen uit het onderzoek van de Kinderombudsman⁵. Het advies was in 2017 al om het onderwijs meer te betrekken bij gemeentelijk armoedebeleid, om zo meer samenhang en integraliteit te bereiken. Nog steeds zijn deze werelden niet verbonden. Er bestaan nog steeds schotten tussen gemeentelijke afdelingen onderwijs, jeugd en armoede. In kwetsbare gezinnen komen die vraagstukken samen. Beleidsnotities prediken integraliteit en samenhangende aanpak, maar de gefragmenteerde beleidsdoelstellingen en wetgeving belemmert échte integraliteit. Wat ontbreekt is een systematische aanpak.

E. Samenwerking rondom het gezin als gelijkwaardige partners is geen vanzelfsprekendheid

De betrokken scholen in het implementatietraject geven aan dat de samenwerking met de (externe) zorg zoals het wijkteam etc. niet vanuit een gelijkwaardig 'tweerichtingsverkeer' vormgegeven wordt. Zorg informeert en betreft vaak niet de school, zij handelen vanuit het probleem i.p.v. kansen. De AVG lijkt als excuus gebruikt te worden om de aanpak niet op elkaar af te (hoeven) stemmen. Het is niet helder wat de mogelijkheden én verplichtingen daaromtrent wél zijn.

F. Scholen kunnen het niet alleen

In de implementatie van de handreiking is stil gestaan bij het vraagstuk: op welke ontwikkelingsgebieden ontstaan problemen voor een kind dat opgroeit in armoede? Uit de bevindingen komt naar voren dat armoede een veelkoppig monster is dat zich uit op diverse levensdomeinen en vaardigheden. Deze thematieken en bijbehorende verantwoordelijkheden reiken vele malen verder dan de verantwoordelijkheid van een school. Het gaat bijv. over leerlingenzorg, betrokkenheid wijkteam, opvoedsteun en –vaardigheden van ouders, taal en ICT-vaardigheden, de aan/afwezigheid van een helpend steunend netwerk rondom het gezin, rolmodellen voor kinderen etc. Dat je 'van armoede niet vrij kunt nemen' betekent dat de kinderen en de ouders met deze problematieken en bijbehorende steunvragen op school komen. De school streeft optimale ontwikkeling van kinderen na, de ouder(s) deelt deze ambitie. School en ouders vinden elkaar in dit perspectief. Dat maakt dat de school een goede plaats is om armoede aan de pakken. Scholen dienen echter wel gedegen gefaciliteerd te worden in het oppakken van deze rol.

⁵ De Kinderombudsman. (2017). KOM013/2017: *Alle kinderen kansrijk. Het verbeteren van de ontwikkelingskansen van kinderen in armoede.*

**DEEL 2: VERSTERKING
SAMENWERKING TUSSEN SCHOLEN,
GEMEENTEN EN FONDSSEN**

6. SAMENWERKING TUSSEN SCHOLEN EN GEMEENTEN

In de vijf gemeenten waar dit project uitgevoerd is heeft het Jeugdeducatiefonds de scholen gevraagd naar de samenwerking met hun gemeente en de gemeentelijke voorzieningen op het gebied van kinderarmoede. In elke gemeente blijkt een veelvoud van regelingen aanwezig te zijn. Hoewel de beschikbaarheid van voorzieningen een positief gegeven is, zijn er ook een aantal knelpunten waar de scholen en ouders tegenaan lopen.

Stadspasregelingen en kindpakketten

Alle gemeenten die onderdeel zijn van dit onderzoek kennen een stadspasregeling en/of kindpakket. Hiermee kunnen kinderen van ouders met een laag inkomen verschillende extra's krijgen, bijvoorbeeld zwemlessen, geld voor schoolspullen of een fiets. Scholen zijn over de mogelijkheden van deze voorzieningen positief, maar ook valt er nog een en ander aan te merken:

- De eigen bijdrage voor sommige materiele zaken of activiteiten is in sommige gevallen nog steeds te veel gevraagd;
- De taligheid van de aanvraagformulieren en websites. Voor veel ouders is de drempel te hoog, simpelweg omdat ze niet begrijpen wat er van hen gevraagd wordt. In dergelijke gevallen moet de school vaak helpen door samen met de ouder een aanvraag in te dienen.

Onduidelijkheid en complexiteit van gemeentelijke voorzieningen

Naast de stadspasregelingen en kindpakketten kennen gemeenten ook nog eigen armoedevervoorzieningen. Bij een aantal gemeenten zijn er veel verscheidene voorzieningen. In de praktijk maken scholen daardoor ieder gebruik van andere potjes.

- Gemeentes kennen veel diverse regelingen, waar scholen niet altijd van op de hoogte zijn. De verscheidene regelingen vullen elkaar aan, maar zijn toch ook allemaal anders. Duidelijke informatie vanuit de gemeente over de bestaande regelingen is daarom cruciaal.
- De aanvraagprocedures voor de diverse regelingen verschillen van elkaar. Dit maakt het aanvraagproces tijdrovend en complex;
- De aanvraagwijze vraagt soms om een uitgebreide administratieve verantwoording waardoor de intermediair, die als professional hiervoor is aangesteld, veel tijd kwijt is aan het bieden van hulp.

Kinderen die geen aanspraak kunnen of mogen maken op voorzieningen

Het valt scholen op dat kinderen, die illegaal verblijven in Nederland, geen aanspraak kunnen maken op gemeentelijke regelingen. Deze kinderen vallen tussen wal en schip, waarbij de school vaak zelf op zoek moet naar middelen en oplossingen om het gezin te ondersteunen.

Ook kinderen van ouders die nét te veel verdienen volgens de inkomensnorm voor deze regelingen komen niet in aanmerking voor de gemeentelijke voorzieningen. Omdat in deze gezinnen meerdere regelingen of toeslagen wegvallen, is de problematiek hier vaak nog groter. Werkende ouders hebben het in dergelijke gevallen extra zwaar, omdat hun kinderen de extra's mislopen, maar zij het zelf niet kunnen betalen. Dit terwijl zo'n 60% van de kinderen die opgroeien in armoede werkende ouders heeft. Armoederegelingen stellen harde grenzen, maar vragen in de praktijk een meer menselijke maat.

Aanbevelingen op hoofdlijnen

Tijdens de intervisiegesprekken met de scholen van dezelfde gemeente, zijn de praktijkervaren knelpunten en successen op het gebied van de samenwerking met de gemeente besproken. Na afloop zijn door de drie scholen aanbevelingen geformuleerd hoe de samenwerking met de gemeente verder verbeterd zou kunnen worden.

Aangezien dit voor een deel gaat om aanbevelingen op lokaal niveau, zijn deze verwerkt tot een apart verslag voor iedere gemeente. Toch zijn er binnen de vijf gemeenten op grote lijnen een aantal overeenkomende aanbevelingen geformuleerd:

1. Verzorg een betere uitwisseling tussen scholen en gemeente over informatie en voorzieningen rond het armoedebeleid;
2. Maak het gemeentelijke aanbod overzichtelijk door middel van een routekaart of flyers;
3. Maak gemeentelijke voorzieningen toegankelijker voor ouders, waarbij rekening wordt gehouden met een lagere taalvaardigheid en digitale vaardigheden;
4. Stel vanuit de gemeente een zorgcoördinator aan op elke school met een zwaardere problematiek, die voldoende uren krijgt om zich bezig te kunnen houden met de zorg- en armoedeproblematiek.

Terugkoppeling naar de gemeente

Na de intervisiegesprekken met de scholen, zijn de lokale aanbevelingen door het Jeugdeducatiefonds afzonderlijk besproken in gesprekken met één of meerdere vertegenwoordiger(s) van de betreffende gemeente. In veel gevallen was dit de beleidsmedewerker armoede of de beleidsmedewerker onderwijs. De besproken punten zijn beschikbaar in de aparte gemeentelijke verslagen. De gemeenten herkennen in grote lijnen de signaleringen en aangegeven knelpunten van de scholen en zijn allen welwillend om in gesprek te gaan met de scholen en zo gezamenlijk te komen tot werkwijzen en oplossingen om de aanpak tegen kinderarmoede te verstevigen.

7. SAMENWERKING TUSSEN SCHOLEN EN FONDSEN

Naast de samenwerking met gemeenten, zijn de scholen ook bevraagd op hun samenwerking met landelijke en lokale armoedefondsen. In de vragenlijsten is gekozen voor een focus op de fondsen die in de handreiking als vijf belangrijkste landelijke fondsen aangemerkt staan, te weten: Stichting Leergeld, Jeugdfonds Sport & Cultuur, Nationaal Fonds Kinderhulp, Stichting Jarige Job en het Jeugdeducatiefonds. Dit zijn fondsen die de ontwikkelkansen van kinderen in armoede stimuleren en een financiële of materiële bijdrage leveren op het gebied van onderwijs, sport, cultuur, verjaardagen en het welzijn van het kind.

Hoewel al deze fondsen landelijk opereren, zijn er lokale stichtingen van Jeugdfonds Sport & Cultuur en Stichting Leergeld, die per gemeente een andere werkwijze hanteren. Zo werkt stichting Leergeld in de gemeente Rotterdam onder de naam Stichting Meedoen. Het is belangrijk te duiden dat de scholen bij het beantwoorden van de vragen over deze twee organisaties, zijn uitgegaan van hun samenwerking met de lokale organisaties. Hierdoor kunnen de praktijkervaringen bij deze organisaties per gemeente sterker uiteenliggen. Daarnaast hebben de scholen de mogelijkheid gekregen om zelf nog aan te vullen welke andere armoedefondsen lokaal werkzaam zijn en waar zij zelf nog veelvuldig mee samenwerken. Zodoende zijn ook organisaties als Fonds Bijzondere Noden Enschede en Stichting SINA uit Amsterdam genoemd. Deze fondsen zijn niet expliciet meegenomen in het bevragen naar de ervaringen van de scholen, maar zijn wel uitgenodigd voor de gesprekken met lokale fondsen en het intervisiegesprek tussen scholen, gemeenten en fondsen.

Pragmatische werkwijze

Over het algemeen wordt ervaren dat veel fondsen pragmatischer werken dan gemeenten en dat dit ervoor zorgt dat er makkelijker gebruik van wordt gemaakt door ouders en scholen. Door de extra mogelijkheden die middelen en voorzieningen vanuit fondsen kunnen realiseren, krijgen kinderen het gevoel dat zij erbij horen. Voor veel ouders biedt het een hoop verlichting om fietsen, laptops, contributiekosten voor sport- of cultuuractiviteiten of kosten voor schoolreisjes op deze wijze te kunnen regelen.

Uit gesprekken blijkt dat scholen het meest tevreden zijn over de fondsen en stichtingen waar de aanvraagprocedures zo makkelijk en laagdrempelig mogelijk worden gemaakt. Dit vergroot de kans dat (laaggeletterde) ouders zelf de aanvraag kunnen doen en is het begeleiden vanuit de school minder tijdrovend. De flexibiliteit en autonomie die sommige fondsen bieden wordt gezien als zeer belangrijk.

Complexe aanvraagprocedures voor ouders

Voor fondsen die ouders zelf dienen aan te vragen, geldt dat dit veel zelfstandigheid vraagt. Het blijkt vaak een hoge drempel voor ouders om contact op te nemen met fondsen als ze de werkwijze niet snappen, de taal niet begrijpen en/of niet de digitale vaardigheden hebben om de aanvraag in te dienen. In dergelijke gevallen worden scholen gevraagd te helpen. Wanneer er binnen de school een persoon is die kan begeleiden bij deze aanvragen, maakt dat een groot verschil.

Een aantal fondsen werkt met (erkende) intermediairs die de aanvragen namens de gezinnen kunnen doen. Zo is dit bij Jeugdfonds Sport & Cultuur bijvoorbeeld de sportcoach of gymleerkracht,

bij Nationaal Fonds Kinderhulp onder andere de maatschappelijk werker, bewindvoerder of wijkteammedewerker en bij het Jeugdeducatiefonds de directeur of intern begeleider op school.

Bekendheid en samenwerking

Bij de samenwerking met fondsen en stichtingen zijn korte lijntjes en snelheid van handelen, bekendheid en laagdrempeligheid essentieel. Goed persoonlijk contact met fondsen biedt de mogelijkheid voor scholen om aan te geven waar behoefte aan is onder leerlingen, waardoor het aanbod van fondsen beter kan aansluiten op het kind. Ook kan er soms beargumenteerd afgeweken worden van de voorwaarden.

Verschil in gebruik voorzieningen

Het valt op dat zelfs de scholen die zeer goed op de hoogte zijn van het aanbod van verschillende fondsen, toch de keuze maken om niet van alle fondsen en stichtingen gebruik te maken. De meestgenoemde reden hiervoor is het verschil in werklast tussen fondsen. Sommige fondsen vragen een grote, en soms complexe, (administratieve) werklast van de aanvrager, waardoor de drempel om via deze organisaties hulp in te schakelen te groot is. Ook overlap van aanbod tussen verschillende fondsen wordt benoemd als reden. Scholen ervaren het als onprettig om met veel verschillende partners samen te werken en maken dan een weloverwogen keuze tussen de organisaties.

Algemene bevindingen per fonds

Stichting Leergeld

Stichting Leergeld is goed bekend bij scholen en ouders. De feedback van de scholen is wisselend. Dit heeft te maken met de verschillende werkwijzen van lokale Leergeld-stichtingen. Doordat de ouders veelal zelf verantwoordelijk zijn voor de aanvraag, is de stichting niet voor iedere ouder even toegankelijk. Dit geldt voornamelijk voor mensen die de Nederlandse taal niet goed beheersen. In de praktijk helpen scholen geregeld bij het indienen van de aanvragen. Scholen vinden het aanbod van stichting Leergeld erg goed; er is veel mogelijk. Ook werken sommige stichtingen met spreekuren, op school of in een buurtcentrum, wat als drempelverlagend en prettig wordt ervaren.

Jeugdfonds Sport en Cultuur

Het Jeugdfonds Sport en Cultuur is vrij goed bekend bij scholen, al lijkt het per gemeente nog weleens te verschillen hoeveel scholen op de hoogte zijn van de mogelijkheden van dit fonds. Als er eenmaal contact is tussen de school en het fonds gaat het indienen van aanvragen erg makkelijk en snel. Er zijn wel een aantal praktische problemen waar scholen tegenaan lopen. De mogelijkheid tot sport en cultuur is gebonden aan het aanbod van de wijk. Juist in wijken waar veel kinderen wonen die in aanmerking komen voor dit fonds, is het cultuur- en sportaanbod vaak heel beperkt. Ouders zijn vaak niet in staat om hun kinderen naar een sportclub of muzieklus in een andere wijk te brengen. Scholen zijn heel enthousiast over het feit dat het fonds niet alleen de contributie betaalt, maar ook een sporttenuue of andere benodigdheden voor de sport of hobby. In de praktijk is dit budget echter niet altijd toereikend.

Nationaal fonds Kinderhulp

Het Nationaal fonds Kinderhulp is onder de scholen nauwelijks bekend. Sommige scholen hebben wel eens een aanvraag ingediend, maar ervoeren het aanvraagproces als gecompliceerd en vrij uitgebreid. Omdat een deel van het aanbod van dit fonds soms ook via andere wegen te verkrijgen

valt, loont de extra moeite niet. Scholen die wel met regelmaat gebruikmaken van het fonds geven aan dat aanvragen vrijwel altijd gehonoreerd worden. Zij zijn erg tevreden over het fonds.

Stichting Jarige Job

De scholen die bekend zijn met de stichting, zijn over het algemeen erg enthousiast. Kinderen voelen zich echt jarig wanneer ze een pakket van Jarige Job ontvangen. Toch lijkt de stichting niet breed bekend te zijn onder ouders en scholen. In de meeste gemeenten loopt de aanvraag al via de Voedselbank, waardoor dubbelingen kunnen ontstaan. De aanvraagprocedure kan vereenvoudigd worden, waardoor de toegankelijkheid toeneemt; bijvoorbeeld door het collectief aanvragen als school.

Jeugdeducatiefonds

Scholen zijn enthousiast over het Jeugdeducatiefonds. Hierbij moet aangemerkt worden dat alle scholen die deel hebben genomen aan dit onderzoek, ook al langere tijd samenwerken met het Jeugdeducatiefonds. Het enthousiasme ligt in de laagdrempelige en snelle wijze waarop de school een aanvraag kan indienen. Het principe dat er wordt gewerkt vanuit vertrouwen in de expertise van de professionals op de scholen, wordt zeer gewaardeerd. Wel is de reikwijdte van het Jeugdeducatiefonds beperkt, doordat enkel scholen waar meer dan 50% van de kinderen opgroeien in armoede kunnen aansluiten. Er zijn veel scholen die hierdoor niet in aanmerking komen voor certificering, maar waar ook kinderen extra steun nodig hebben.

Aanbevelingen op hoofdlijnen

Door de scholen zijn aanbevelingen geformuleerd voor de fondsen om hun effectiviteit en aanpak te kunnen verbeteren. Wederom zijn de lokaal georiënteerde aanbevelingen verwerkt in de gemeentelijke verslagen. Toch kwam bij de verschillende gemeenten ook een aantal overeenstemmende aanbevelingen voor de fondsen naar voren:

1. Wees zichtbaar voor ouders en scholen door via verschillende kanalen informatie over het fonds te verspreiden;
2. Communiceer duidelijk wat het aanbod is en welke voorwaarden hierbij gelden;
3. Versimpel de aanvraagprocedures voor ouders, waarbij rekening wordt gehouden met lagere taal- en digitale vaardigheden of werk op laagdrempelige wijze met intermediairs;
4. Zorg een korte doorlooptijd van de aanvragen en werk met een vast contactpersoon die het persoonlijke contact met de ouders of de school onderhoud.

Terugkoppeling naar de fondsen

Na de intervisiegesprekken met de scholen, zijn de lokale aanbevelingen door het Jeugdeducatiefonds afzonderlijk besproken in gesprekken met een of meerdere vertegenwoordigers van de lokale armoedefondsen. Daarnaast zijn de aanbevelingen op hoofdlijnen besproken met de landelijke fondsen. Net als de betrokken gemeenten, zijn de gesproken fondsen allen zeer welwillend om in gesprek te gaan met de scholen en zo te komen tot werkwijzen die aanpak tegen kinderarmoede verstevigen. Hoewel de aanbevelingen voor ieder fonds in iedere gemeente verschillend zijn, zijn fondsen het erover eens dat er gezocht moet worden naar een integrale werkwijze waarbij effectieve hulp aan het kind centraal staat.

8. LANDELIJKE AANBEVELINGEN

Basisscholen willen aan de slag met het aanpakken van kinderarmoede. De handreiking *Omgaan met armoede op scholen (handreiking voor po en vo)* biedt een basis hiervoor. Maar scholen kunnen het niet alleen. Scholen hebben de taak om goed onderwijs te verzorgen. Aanvullende taken vragen tijd, wat de kwaliteit van het onderwijs en de onderwijstijd onder druk kan zetten. Toch vinden de scholen dat ze geen keuze hebben om zich met deze aanvullende taken bezig te houden, omdat kinderen anders niet tot leren komen. Hierdoor houden directie en IB'ers op scholen waar de armoedeproblematiek groot is, zich gemiddeld veel meer bezig met de buitenwereld. Kinderen in armoede verdienen het juist om in alle opzichten optimaal onderwijs te krijgen. De conclusies uit het implementatietraject (hoofdstuk 5) en de verscheidene aanbevelingen van de scholen, vormen de basis voor onderstaande landelijke aanbevelingen.

De aanbevelingen uit het project *Verstevigen aanpak kinderarmoede* zijn:

Aanbeveling 1

Faciliteer de scholen met een functie binnen het schoolteam om kinderarmoede aan te kunnen pakken.

Aanbeveling 2

Verbind de beleidsterreinen onderwijs, (preventieve) jeugdzorg en armoede. In kwetsbare gezinnen komen deze vraagstukken samen. Dit vraagt om een optimale integrale aanpak.

Aanbeveling 3

Maak helder wat er wél kan en mag in de AVG-wetgeving en pas de AVG-wetgeving aan waar dit tot belemmeringen leidt.

Aanbeveling 4

Gelijke kansen bereik je door ongelijk te behandelen. Durf langdurig ongelijk te faciliteren om daadwerkelijk het verschil te maken.

De aanbevelingen worden hieronder kort toegelicht:

Aanbeveling 1

Faciliteer de scholen met een functie binnen het schoolteam om kinderarmoede aan te kunnen pakken.

Basisscholen met een hoge armoedepopulatie, willen armoede aanpakken voor hun leerlingen en ouders. De problematieken en vraagstukken van de kinderen thuis, komen via de kinderen de school binnen. Voor deze scholen is het niet de vraag óf er sprake is van armoede: zij worden ermee geconfronteerd. Zij kunnen enkel het onderwijs goed vormgeven als er aandacht is voor de (negatieve) impact van het opgroeien in armoede. Op school staat 'groei' centraal. Ontwikkeling en perspectief van kinderen vergroten is wat school en ouders delen. Daarin zijn zij partners. Dít is waarin de aanpak van kinderarmoede vanuit het onderwijs zich onderscheidt.

Bepalende factoren in het slagen van deze inzet is het werken vanuit relatie met de ouders: vertrouwen opbouwen en onderhouden. Samen oplopen met de ouders, samen dingen doen, bijvoorbeeld aanvragen bij fondsen indienen, om zo de zelfredzaamheid stapsgewijs te versterken. Dit vraagt om:

- Een stevige omvang in uren (meerdere dagen per week aanwezig zijn op de school, zichtbaar zijn voor ouders).
- Onderdeel zijn van het schoolteam.
- Werken vanuit de schoolorganisatie, vanuit het kansenperspectief van het kind.
- Domein overstijgende aanpak.
- Mandaat – doorzetkracht; in staat zijn om door te breken; partijen erbij halen in plaats van doorverwijzen.

Qua inhoud functioneert deze persoon op het snijvlak van

- 1) Brede leerlingenzorg
 - Onderwijs ondersteuning (IB)
 - Schoolmaatschappelijk werk
 - Gezinsondersteuning/ wijkteam
- 2) Netwerken van ouders – onderlinge sociale steun en participatie (ouderbetrokkenheid)
- 3) Netwerk in de wijk – samenwerken wijkpartners (participatie)
 - Gericht ontwikkeling van kinderen
 - Gericht op scholing/ participatie van ouders (bijv. vrijwilligerswerk, taalles, ICT-vaardigheden)

In Groningen werkt men al met brugfunctionarissen op de scholen. In de brede intervisie met scholen, gemeente en fondsen, is naar voren gekomen dat de uren van deze functie, met middelen vanuit de gemeente en het NPO, opgeschaald zullen worden naar 0,6 fte. In Rotterdam gaat een pilot starten met een aandachtsfunctionaris/medewerker kansengelijkheid op zes scholen. De invulling en taken van deze medewerker zullen goed aansluiten bij de bevindingen en aanbevelingen van dit traject. Daarnaast wordt, grotendeels vanuit NPO middelen, vanuit het Nationaal Programma Rotterdam Zuid een pilot gestart van School-zorg-teams, waarbij o.a. de uren van schoolmaatschappelijk werk opgevoerd worden.

De scholen dienen ruimhartig gefaciliteerd te worden om deze taak uit te voeren. Het onderwijs kan deze taak er niet zomaar 'bij doen'. Structurele financiering vanuit het Rijk is cruciaal om deze taak gedegen op te kunnen pakken. Nu worden deze functies veelal bekostigd door kwetsbare gemeentebudgetten of incidenteel beschikbare middelen, zoals de NPO-gelden.

Aanbeveling 2

Verbind de beleidsterreinen onderwijs, (preventieve) jeugdzorg en armoede. In kwetsbare gezinnen komen deze vraagstukken samen. Dit vraagt om een optimale integrale aanpak.

Armoede ontstaat in samenhang met andere problemen óf veroorzaakt andere problemen (denk aan: levensgebeurtenissen, huiselijk geweld, baanverlies, gevolgen Covid-19). Dit betekent dat er een breed armoedebeleid in samenhang met de diverse domeinen ontwikkeld moet worden.

Daadwerkelijk ontschotten is nodig. Vele adviezen geven dit aan, ook nu herhaalt het Jeugdeducatiefonds dit. Zolang de afzonderlijke domeinen onderwijs, jeugd, zorg en armoede vanuit verschillende ministeries of gemeentelijke afdelingen aangestuurd worden, blijft een optimale aanpak stagneren. Er wordt niet gewerkt en gehandeld vanuit een gezamenlijk denk- en actiekader. Meedoen is niet genoeg voor het doorbreken van intergenerationele armoede. Voor het doorbreken van deze vicieuze cirkel, is een systemische aanpak nodig waarin ook preventie centraal staat.

Ontwikkel een systeem aanpak, waarbij beleidsterreinen verbonden zijn, zodat de armoedeproblematiek op meerdere leefgebieden aangepakt en bestreden wordt.

Aanbeveling 3

Maak helder wat er wél kan en mag in de AVG-wetgeving en pas de AVG-wetgeving aan waar dit tot belemmeringen leidt.

De AVG wordt regelmatig gebruikt als excuus om de gescheiden aanpak van zorg (wijkteams) en onderwijs niet verder met elkaar te verbinden. Het waarborgen van privacy is belangrijk. Echter is de vraag: Wat mogen we wél delen met elkaar?

Op lokaal niveau kunnen er geen wetwijzigingen plaatsvinden, maar kan er wel gezocht worden naar een werkwijze waarbij de AVG geen belemmering hoeft te zijn.

In de brede intervisie is ter sprake gekomen dat de gemeente Groningen een constructie heeft bedacht, waarin er Kindteams georganiseerd worden per school. Door middel van de Kindteams worden de domeinen zorg en onderwijs aan elkaar verbonden. Middels een detachingsconstructie huurt de school zelf medewerkers van het wijkteam in. Aangezien de school als opdrachtgever in de lead is, mag er open met de school over casuïstiek gesproken worden en worden belemmeringen vanuit de privacywetgeving omzeild.

Op landelijk niveau kan heeft het Rijk invloed op de wetgeving. Omdat niet duidelijk is wat er wél kan, wordt de AVG vaak als excuus gebruikt om kennis niet te mogen delen. Maak daarom helder wat er wél kan en mag in de AVG-wetgeving, neem belemmerende hobbels in de wetgeving om samen te werken weg. Zorg voor één gelijke instructie vanuit de AVG voor alle werkers met kinderen – gezinnen.

Aanbeveling 4

Gelijke kansen bereik je door ongelijk te behandelen. Durf langdurig ongelijk te faciliteren om daadwerkelijk het verschil te maken.

Onderwijs en educatie vormen belangrijk sleutels om de intergenerationele overdracht van armoede te voorkleinen en de kansen voor kinderen te vergroten. Dit betekent dat scholen met een grotere populatie gezinnen in armoede een belangrijke taak hebben. In alle opzichten gaat het om optimaal onderwijs bieden.

Prof. dr. Inge de Wolf heeft op basis van internationaal onderzoek vijf onderdelen voor effectief onderwijs om gelijke kansen te bevorderen, geformuleerd. Het gaat om:

1. De beste leerkracht voor de klas
2. Het aanbieden van extra uren onderwijs aan leerlingen
3. Betrekken van ouders
4. Aansluiting van onderwijs met zorgpartners
5. Het verbreden van de horizon

Om daadwerkelijk op de langere termijn het verschil te gaan maken en overdraagbare kinderarmoede te beperken is optimaal onderwijs cruciaal. Dit betekent ruimer faciliteren van scholen met een grote populatie van kinderen in armoede. Te denken valt aan meer onderwijstijd, kleinere klassen, ruimer budget voor de wereld verbreden, meer zorginzet op school, de beste leerkrachten en voldoende tijd voor individuele kind-begeleiding en oudercontacten, waaronder tijd voor het afleggen van huisbezoeken. Ook blijkt dat vooral scholen met een complexe leerlingpopulatie door het lerarentekort worden getroffen.⁶ Het behouden en aantrekken van goede leerkrachten is voor deze scholen extra moeilijk. Door het bieden van een hoger salaris voor leerkrachten op deze scholen, worden capaciteit en kwaliteit meer geborgd en worden leerkrachten gecompenseerd voor de hogere werklust. In het nieuwe coalitieakkoord staat de zinsnede: *“We verbeteren de arbeidsvoorwaarden voor schoolleiders en leraren op scholen met veel leerachterstanden.”*⁷ Dit is een goed begin.

Dit verschil durven maken legt de basis om voor de huidige en toekomstige generatie kinderen in armoede om met meer kansen op te kunnen groeien. Investing in een goede basis loont. Veel interventies in het onderwijs (zie de in hoofdstuk 5 genoemde interventies van de Wolf), VVE, vroege en langdurige gezinsondersteuning lonen. Diverse maatschappelijke kosten-batenanalyses van dergelijke interventies leveren levert een verwacht rendement van ruim €3 € 3 á 3,50 maatschappelijke winst op per elke € 1 aan investering.

In het nieuwe coalitieakkoord is nu ook opgenomen dat gelijke kansen vragen om een ongelijke aanpak, zodat elk kind de beste kans krijgt.

Het Jeugdeducatiefonds treedt graag aan als bondgenoot om dit in Nederland te realiseren, vanuit de publiek-private samenwerking.

⁶ Adriaens, H., Elshout, M., Elshout, S., & De Cock, E. (2021). *Personeelstekorten primair onderwijs - Peildatum 1 oktober 2021*. Centerdata.

⁷ VVD, D66, CDA, & ChristenUnie. (2021). *Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst. Coalitieakkoord 2021 – 2025*.

BRONNEN

Adriaens, H., Elshout, M., Elshout, S., & De Cock, E. (2021). *Personeelstekorten primair onderwijs - Peildatum 1 oktober 2021*. Centerdata.

Bijma, B. (2020). *Denktank: 10 bouwstenen voor herstel na coronacrisis*. SER, van <https://www.ser.nl/nl/Publicaties/SERmagazine/overzicht/bouwstenen-voor-herstel>

De Kinderombudsman. (2017). KOM013/2017: *Alle kinderen kansrijk. Het verbeteren van de ontwikkelingskansen van kinderen in armoede*.

De Klerk, M., Olsthoorn, M., Plaisier, I., Schaper, J., De Klerk, M., & Wagemans, F. (2021). *Een jaar met corona*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Engbersen, G., van Bochove, M., de Boom, J., Burgers, J., Krouwel, A., van Lindert, J., Rusinovic, K., Snel, E., van Wensveen, P., & Wentink, T. (2020). *De verdeelde samenleving: De maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam & Nederland*. Kenniswerkplaats Leefbare Wijken.

Lusse, M., & Kassenberg, A. (2020, februari). *Omgaan met armoede op scholen. Handleiding voor po en vo*. Hogeschool Rotterdam en Hanzehogeschool Groningen.

Van Wetten, S., & De Wolf, I. (2020). *Ieder kind een kans! Interventies voor gelijke kansen in het basisonderwijs*. Education Lab.

VVD, D66, CDA, & ChristenUnie. (2021). *Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst. Coalitieakkoord 2021 – 2025*.